

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL KILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Djurakulova Lola Raxmonberdiyevna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti "Maktabgacha
ta'lim nazariyasi va metodikasi" kafedrası o'qituvchisi*

loladjurakulova86@gmail.com

Tel: +99890 186 14 08

Ibragimova Mohira Farxodovna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti "Maktabgacha
ta'lim" yo'nalishi talabasi*

Annotasiya. Maqolada o'qituvchilarning inklyuziv ta'lim sharoitida anomal bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishga tayyorligini shakllantirish hamda o'qituvchining kasbiy standarti tarbiyachi pedagog nafaqat ta'lim muhitini, balki o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining turli xil rivojlanish nuqsonlari bo'lgan bolalarga bo'lgan munosabatini o'zgartirish uchun yangi vazifalari ularning muammosi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, inklyuziv ta'lim, farmon, rivojlanish, mexanizmlarini takomillashtirish, harakat, maxsus ta'lim, pedagogik texnologiyalar, integratsiyalashgan ta'lim, kadrlar tayyorlash.

Аннотация: В статье рассматривается проблема формирования готовности педагогов к обучению, воспитанию и развитию аномальных детей в условиях инклюзивного образования, а также новые задачи педагога-воспитателя по изменению не только образовательной среды, но и отношения всех участников образовательного процесса к детям с различными отклонениями в развитии.

Ключевые слова: Дошкольное образование, инклюзивное образование, декрет, развитие, совершенствование механизмов, движения, специальное образование, педагогические технологии, интегрированное образование, обучение.

Abstract: The article reveals the meaning characteristics of the development of the system of inclusive education and the qualities inherent in it; the meaning features of the development of the system of inclusive education are analyzed based on primary sources.

Keywords: Preschool education, inclusive education, decree, development, improvement of mechanisms, action, special education, pedagogical technologies, integrated education, training of personnel.

Kirish

Har qanday jamiyatda yosh avlodning har tomonlama yetuk, komil inson bo'lib voyaga yetishiga, munosib fuqarolar sifatida ulg'ayib, davlat taraqqiyoti va gullab-yashnashiga ulush qo'shishlariga umid bog'lanadi. Butun jahon bolalariga tegishli bo'lgan bolalar huquqi haqidagi Konventsiyada, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» singari qator muhim me'yoriy hujjatlarda ko'rsatilishicha, barcha bolalar, shu jumladan, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ham mehnat qilish, ta'lim olish, hayotda o'z o'rnini topish huquqlariga egadirlar.

1993-yil 1-dekabrda 153 mamlakatda bolalar huquqlari haqidagi Konventsiyaning ratifikatsiya qilinishi vositasida, ularda bolalar kelajagini muhofaza qilishga tayyor ekanlik namoyish etildi. Konventsiya butun jahon bolalar huquqlari haqidagi Birlashgan Millatlar Tashkilotining shartnomasidir. Konventsiya – bola huquqlari haqidagi universal rasmiy Kodeksdir. Konventsiyada bolalar huquqlari to'rt toifaga ajratib berilgan bo'lib, ular 54 moddani o'z ichiga qamrab olgan.

1994-yilda YuNESKO «Maxsus ta'lim zaruriyati» nomli hujjatni tayyorlab, unda maxsus ta'limga muhtoj bolalar va yoshlar uchun ta'limni tashkil etish hamda takomillashtirish masalalarini ko'rib chiqdi. Ushbu ta'lim turida asosiy o'rin reabilitatsiya masalalariga ajratilgan. Hujjatda: «Maxsus ta'limni alohida yordamga muhtoj kishilarga tashkil etishdan maqsad – jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar va o'smirlarni mustaqil, hamma qatori yashash sharoitida jamiyatga tiklash»,– deb ta'kidlangan.

Respublikamizda ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tomonidan 2007-yildan buyon «O'zbekistonda Inklyuziv ta'lim» loyihasi amalga oshirib kelinmoqda. Loyiha hamkorlari: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi; Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi; Navoiy shahridagi «Umr» imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish markazi, Samarqand shahridagi «Hayot» nomli nogironlarga yordam berish markazi, Jizzax shahridagi «Istiqbolli avlod» markazi, Qashqadaryo viloyatining Qarshi shahridagi «Umid» tashabbuslarga ko'mak berish va rivojlantirish markazi, Termiz shahridagi «Imkon» imkoniyati cheklangan bolalar va oilalarga ko'mak berish markazi, Farg'ona viloyatining Qo'qon shahridagi «Ziyo» maxsus zaruratli bolalarga ijtimoiy ko'mak berish markazi, maqsadli hududlar hokimliklari; O'zbekistondagi Shvetsariya elchixonasidir. Ushbu loyiha doirasida Toshkent, Guliston, Qarshi, Samarqand, Termiz, Andijon, Qo'qon, Nukus, Buxoro, Urganch shaharlaridagi maktabgacha ta'lim muassasa, maktab, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda imkoniyati cheklangan bolalar aralash guruhlarda inklyuziv texnologiya asosida ta'lim-tarbiya olishmoqda.

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, sifat jihatidan takomillashtirib borish maqsad qilingan ekan, bu yo'nalishda pedagoglarni tayyorlash talab etiladi. Bunda, ayniqsa, pedagogika yo'nalishidagi OTMlar oldiga katta vazifalar

qo'yilgan. 2020 yil 13 oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Qarori bilan 2025 yilgacha inklyuziv umumta'limni va maktabgacha ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish, bunda imkoniyati cheklangan bolalarning maktablarga va maktabgacha ta'lim muassasalariga kelishi uchun to'siqsiz muhit yaratish, yangi quriladigan maktablarni va maktabgacha ta'lim tashkilotlarni imkoniyati cheklanganlar uchun qulay sharoitlar bilan qurish, pedagog kadrlar tayyorlash, o'quv bazasini takomillashtirish borasida zarur vazifalar belgilab berildi. Shuningdek, qaror bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, ularning ta'lim olish huquqini kafolatlash va ta'minlash maqsadida "2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish kontseptsiyasi" tasdiqlandi. Inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga nisbatan shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish Kontseptsianing ustuvor vazifalari etib belgilandi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quv jarayonini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari integratsiyalashgan ta'limni ta'minlaydigan ta'lim tashkiloti o'qituvchilarini maxsus tayyorlash zarurligini belgilaydi. Inklyuziv ta'lim sharoitida ishlaydigan o'qituvchilar korreksiyalash (tuzatish pedagogikasi) va maxsus psixologiya asoslarini, alohida ixtiyolli bolalarning psixofizik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini, bolalar uchun ta'lim va rehabilitatsiya jarayonini tashkil etish usullari va texnologiyalarini bilishlari kerak. Shunday qilib, jamiyat va texnologiyalarni rivojlantirishning zamonaviy sharoitida professional o'zini o'zi takomillashtirish va harakatchanlikka qodir yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ustuvor maqsad hisoblanadi. Davlat ta'lim tizimining maqsadlariga erishishda o'qituvchining etakchi rolini tan oladi va shuning uchun o'qituvchining shaxsiga, uning kasbiy malakasiga yangi talablar qo'yiladi. Ushbu holat, ayniqsa, ta'limning alohida yo'nalishi - inklyuziv ta'limni rivojlantirish nuqtai nazaridan dolzarbdir.

O'z kasbiy faoliyatini o'z ichiga olgan ta'lim sharoitida amalga oshiradigan o'qituvchining shaxsiyati hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki u nafaqat o'quv jarayonini yuqori darajada amalga oshirishi, rivojlanishida muammolari bo'lgan bolada zarur bilim, ko'nikma va malakalar majmuasini shakllantirishi, balki unga yordam berishi kerak. Maxsus yordamga va ta'limga muxtoj bolalar bilan muvaffaqiyatli ishlash uchun o'qituvchi ma'lum shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi kerak, ya'ni: rahm-shafqat, hamdardlik, bag'rikenglik, xushmuomalalik, psixologik barqarorlikdir. O'qituvchining kasbiy madaniyati, istisnosiz barcha bolalar bilan ishlashga psixologik va pedagogik tayyorligi katta ahamiyatga ega. Shu sabablarga ko'ra, bugungi kunda ommaviy inklyuziya sharoitida samarali ishlashga tayyor bo'lgan mutaxassislarning kasbiy

tayyorgarligi eng dolzarb muammodir. Ushbu fakt inklyuziv ta'lim sharoitida ishlashga ixtisoslashgan psixologik-pedagogik yo'nalishdagi talabalarni tayyorlash dasturlarining mazmunini isloh qilishni talab qiladi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim tizimini muvaffaqiyatli amalga oshirishning eng muhim shartlaridan biri bu kasbiy pedagogik hamjamiyat bo'lib, uning har bir a'zosi aloxida ta'limga muxtoj bolalar bilan ishlashga tayyor, shaxsiy fazilatlar to'plamiga ega, doimiy ravishda o'zini takomillashtirishga tayyor va zamonaviy jamiyat talablariga javob berish uchun ularning kasbiy vakolatlari darajasini maqsadli ravishda oshirishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

N. V. Kuzmin, L. M. Mitin, G. V. Nikitin, A. V. Petrovskiy, V. A. Slastenin, V. I. Slobodchikov, V. D. Shadrikov va xorijiy olimlar O. Atkinson, A. Armstrong, S. Barnes, B. S. Bloom, H. Daniels va boshqalar asarlarida kasbiy malaka va bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash muammosi ko'rib chiqilgan. Inklyuziv ta'lim sharoitida ishlashga o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash muammosining turli jihatlarini D. Z. Axmetova, A. P. Valitska, O. S. Kuzmina, E. G. Samartseva, V. V. Xitryuk, V. Shumilovskaya, E. R. Yarskaya-Smirnova.

Professor N. V. Kuzmina pedagogik faoliyat muvaffaqiyatining eng muhim psixologik shartlari o'qituvchining shaxsida ekanligiga qat'iy ishonch bildiradi.

P. Valitskayaning fikricha, yangi turdagi o'qituvchi uchun tegishli professional psixologik pedagogik ko'nikmalarga ega bo'lish etarli emas. Inklyuziv ta'lim sohasidagi mutaxassis o'z hayotini xizmatga, bolalarga yordam berishga bag'ishlaydigan yuqori axloqiy madaniyatga ega bo'lgan haqiqiy gumanitar ta'limning shaxsi bo'lishi kerak.

L. S. Vygotskiy ta'kidlaganidek: "maxsus maktablarning asosiy kamchiligi shundaki, ular o'z o'quvchilarini ushbu tuzatish muassasasi jamoasining tor bir hil doirasiga yopib qo'yadilar, haqiqiy hayotdan cheklangan joy yaratadilar, maxsus bolalarning ijtimoiylashuviga hissa qo'shmaydilar, aksincha, yanada ko'proq izolyatsiyaga olib keladi". Aynan L. S. Vygotskiy birinchilardan bo'lib integratsiyalashgan ta'lim g'oyasini asoslab berdi, maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni oddiy bolalar muhitiga kiritish zarurligi haqida gapirdi.

D'Alonzo B. J., Giorano G., Cross T. L. tadqiqotchilari nogiron bolalarni muvaffaqiyatli inklyuziv ta'limga jalb qilish uchun zarur bo'lgan vakolatlarni ta'minlash uchun maxsus o'qituvchilarni tayyorlash dasturini qayta ko'rib chiqish zarurligini isbotlaydilar. Mualliflar maxsus o'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim modellarini samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan aniq bilim va ko'nikmalarga oid muhim savollarni tug'diradi. Olimlar D'Alonzo B. J., Giorano G., Cross T. L. tadqiqotining maqsadi nogiron bolalarni inklyuziv sharoitlarda samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan maxsus o'qituvchilar uchun asosiy vakolatlarni aniqlash va tasdiqlash edi.

Oliy ta'lim darajasida yaqin vaqtgacha bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv sharoitda kasbiy tayyorgarlik yetarlicha e'tibor berilmagan, ammo hozirgi vaqtda vaziyat o'zgarmoqda.

Inklyuziya sohasida ishlaydigan ta'lim tashkilotlari pedagoglarini qo' shimcha prifessionaol o'qitish va qayta tayyorlash doirasida kasbiy takomillashtirish bosqichida:

- ✓ inklyuziv ta'limning mazmunini keltirish ustuvor yo'nalishlar hisoblanadi, o'qitish texnologiyalari va usullari zamonaviy normativ-huquqiy baza talablariga muvofiq uning sifatini baholash;
- ✓ sohadagi kasbiy faoliyatning yangi sharoitlariga moslashish inklyuziv ta'lim;
- ✓ zamonaviy professional ahamiyatga ega ma'lumotlarni taqdim etish;
- ✓ o'qituvchilarni malaka oshirish uchun sharoit yaratish va mustaqil harakat qilish uchun kasbiy faoliyat shartlaridir.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. 2030 yilgacha ta'lim tizimini isloh qilish konsepsiyasi tasdiqlandi, respublikada maktabgacha ta'lim konsepsiyasi alohida tasdiqlandi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonuni qabul qilindi va tasdiqlandi.

Prezident Sh.Mirziyoyevning **"Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"** gi qarorlarida nafaqat ta'limni boshqarishda, balki ta'lim va o'quv jarayonini takomillashtirishda, respublikada maktabgacha ta'lim tizimi uchun yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlashda zamonaviy mexanizmlarni joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishini nazarda tutadi.

Maktabgacha ta'lim - bu uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini va uning vazifasi bolaning sog'lom, rivojlangan shaxsini shakllantirishni ta'minlash, o'rganishga bo'lgan ishtiyojni uyg'otish va bolalarni maktabga tayyorlash. Inklyuziv ta'lim masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda, anomal bolalar muammosini hal qilishda davlatning jiddiyligi va qiziqishini, ularning erta moslashuvi, ushbu toifadagi bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashini aks ettiradi. Pedagoglar o'z kasblariga yangicha qarashlari **"inklyuziv ta'lim o'qituvchilari"** bo'lishni o'rganishlari kerak. Inklyuziya muvaffaqiyatli bo'ladi, agar:

- o'qituvchilar va maxsus bola bilan ishlash bilan bog'liq bo'lgan har bir kishi tegishli tayyorgarlikka ega;
- har bir o'qitish metodikasi va dasturlari talabaning maxsus ehtiyojlariga to'liq moslashtirilgan; ta'lim muhiti maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga kafolat beradi;
- olingan ko'nikmalarni kundalik hayotda qo'llash;
- keng ko'nikmalar to'plami;
- aloqa doimiy ravishda amalga oshiriladi, ayniqsa oilada;
- oila kerakli yordamni oladi

Xulosa qilib shuni yana bir bor ta'kidlashni istardimki, barcha bolalar jismoniy, intellektual, etnik, ijtimoiy va boshqa xususiyatlariga qaramay, umumiy ta'lim tizimiga kiritilishi, tengdoshlari bilan birga tarbiyalanishi kerak. Bolalar uchun maxsus ehtiyojlar bo'yicha o'qitish differentsial xarakterga ega bo'lishi kerak, ya'ni bolalarning imkoniyatlarini hisobga olish va ularning imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya dasturini tuzish. Bolaning rivojlanishining barcha jihatlarini, uning individual imkoniyatlarini hisobga olinshdir. Inklyuziv ta'lim sharoitida bolalarni jamiyatning teng huquqli a'zolari sifatida tarbiyalash va tarbiyalash masalalarini hal qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun va "kadrlar tayyorlash Milliy dasturi", O'zbekiston Respublikasi.
2. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi va o'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. "O'zbekistonda alohida ehtiyojli bolalar uchun inklyuziv ta'lim" (<http://inclusive-education.uz/>).
4. Муминова Л. Узбекистон Республикасида инклюзив таълим концепцияси. Ривожланишида нуксони бор болалар нуткини логопедик курикдан утказиш методикаси. - Т., 2009.
5. Кузьмина О. С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / О. С. Кузьмина. – Омск, 2015. – 318 с
6. Тимохина, Т. В. Профессиональная подготовка специалистов инклюзивной сферы /Т. В. Тимохина // Young Scientist. – 2015. –№ 2 (17). – С. 318–320.
7. Djurakulova Lola Raxmonberdiyevna Inklyuziv ta'lim sohasida tarbiyachi pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish yo'llari MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI 1 (1), 551-556
8. Djurakulova Lola Raxmonberdiyevna ARTIKULYATSIYA APPARATINING RIVOJLANISHIDA O'YIN TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

